

Rozdział 1.

Zagadnienia wprowadzające

1.1. Przedmiot badań

1.1.1. Barnevernet – rys historyczny

Ustawowa regulacja systemu ochrony dzieci istnieje w Norwegii od ponad stu lat¹. W obowiązującej do dziś Konstytucji Królestwa Norwegii z 1814 roku², obecną treść art. 104, która odnosi się do ochrony dzieci, zamieszczono jednak dopiero w 2014 r. Pierwsza ustawa regulująca wyłącznie system ochrony praw dziecka *Lov om barnevern* weszła w życie w 1953 roku³. Norwegia to pierwsze państwo na świecie, w którym zaczął funkcjonować urząd Rzecznika Praw Dziecka (*Barneombudet*), działający tam od 1981 roku⁴. Ponadto to właśnie w Norwegii, jako trzecim kraju na świecie, wprowadzono w 1987 roku zakaz kar cielesnych⁵. Zaangażowanie Norwegów w prawną ochronę dzieci jest nieprzerwanie aktualne. Obecnie obowiązuje szereg aktów prawnych mających za przedmiot zapewnienie ochrony dzieciom⁶, między innymi ustawa o umocnieniu praw człowieka w prawie

1 G. Hagen, *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundret*, Oslo 2001, passim. Istotną słabością wskazanego opracowania jest zupełne pominięcie nadużyć, jakich dopuszczali się Barnevernet względem dzieci i ich rodzin. Monografia Hagena daje jednak przegląd historycznego rozwoju omawianej instytucji w kontekście zmian społecznych i ekonomicznych. Szerzej na ten temat w recenzji wskazanej pracy: J. Tranøy *Forfalskningen av barnevernets historie*, „Dagsavisen” (1 września 2005 r.) – recenzja dostępna pod adresem internetowym: http://www.barnasrett.no/joar_tranoy/forfalskningen_av_barnevernets.htm (dostęp: 24 lutego 2019 r.).

2 Konstytucja ta ze zmianami obowiązuje do dziś. *Kongeriket Norges Grunnlov* (LOV-1814-05-17). W roku 2014 przeprowadzono głębokie zmiany w norweskiej ustawie zasadniczej, wzbogacając jej treść o katalog praw człowieka, na wzór innych nowoczesnych konstytucji – zob. J. Jacobsen, *Constitutions and Criminal Law Reform*, „Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice” 5/1 (2017), s. 18-19.

3 *Lov om barnevern* (LOV-1953-07-17-14). Przed rokiem 1953 obowiązywały przepisy ustawy z 1896 roku *Lov om behandling af forsømte børn* (*Vergerådsloven*), która weszła w życie 09.06.1900 r. Zob. Statens forvaltningstjeneste (Administracja Rządowa), Informasjonsforvaltning, *Norges offentlige utredninger 2000: 12 Barnevernet i Norge Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer. Utredning fra utvalg oppnevnt ved kgl. res 29 januar 1999. Avgitt til Barne- og familiedepartementet mai 2000*, Oslo 2000, s. 4.

4 Ustawa regulująca instytucję Rzecznika Praw Dziecka w Norwegii: *Lov om barneombud* (*barneombudsloven*) (LOV-1981-03-06-5); Zob. więcej: W. Nowiak, D. Narożna, R.L. Muriaas, *Nordyski model wspierania rodzin niewydolnych w opiece nad dzieckiem. Analiza sytuacji Polaków oraz ich rodzin w Norwegii*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 456 (2016), s. 119.

5 Jako pierwsza zakaz taki wprowadziła Szwecja (1979), a następnie kolejno Finlandia (1983), Norwegia (1987), Austria (1989), Cypr (1994), Dania (1997), Łotwa (1998), Chorwacja (1999), Niemcy (2000), Izrael (2000), Islandia (2003), Ukraina (2004), Rumunia (2004), Węgry (2005), Grecja (2006), Holandia (2007), Nowa Zelandia (2007), Portugalia (2007), Urugwaj (2007), Wenezuela (2007), Hiszpania (2007), Mołdawia (2008), Kostaryka (2008), Luksemburg (2009), Lichtenstein (2010). Por. M. Płatek, *Ochrona dzieci przed przemocą w rodzinie na tle najnowszych rozwiązań prawnych w Polsce*, „Studia Iuridica” XLVI/2006, s. 234.

6 Należy przede wszystkim wymienić następujące ustawy: *Lov om barn og foreldre* (*barneolova*) LOV-1981-04-08-7; *Lov om barneverntjenester* (*barnevernloven*) LOV-1992-07-17-100; *Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett* (*menneskerettsloven*) LOV-1999-05-21-30; *Lov om adopsjon* (*adopsjonsloven*) LOV-2017-06-16-48. Warto dodać, że Ministerstwo ds. Dzieci, Równości i Inkluzji Społecznej wydaje również wytyczne dotyczące stosowania prawa ochrony dzieci, wymienić tu należy: Wytyczne z dnia 06.06.2011r. dotyczące interpretacji przepisów imigracyjnych § 8.10, akapit czwarty litera e – Zwolnienia od utrzymania w przypadku gdy wnioskodawca jest dzieckiem poniżej 15 lat bez opiekunów w ich ojczyźnie – interpretacja terminu „opiekunów” – Instruks om tolkning av utlendingsforskriften § 10-8 fjerde ledd bokstav e – Unntak fra underholdskravet når søkeren er barn under 15 år uten omsorgspersoner i hjemlandet – Tolkning av begrepet “omsorgspersoner” (GI-08/2011); Wytyczne z dnia 15.12.2015r. w sprawie traktowania spraw dotyczących dzieci, które są powiązane z innymi krajami – Retningslinjer om behandlingen av barnevernsaker der barn har tilknytning til andre land (Q-42/2015); Wytyczne z dnia 25.06.2018r. do zmian w przepisach dotyczących imigracji Sekcja 17-6 (Obowiązek gwarancji wobec opieki nad dziećmi) – Orientering om endring i utlendingsforskriften § 17-6 (varslingsplikt til barneverntjenesten) (25.06.2018-JD); Wytyczne z dnia 3.07.2015r. dotyczące roli placówki dyplomatycznej w sprawach dotyczących ochrony praw dziecka – pomoc konsularna – Utenrikssjansjoners rolle i barnevernsaker – konsulær bistand.

norweskim (ustawa o prawach człowieka), *Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)*⁷, która wprowadza do norweskiego systemu prawnego akty prawa międzynarodowego dotyczące praw człowieka⁸, w tym Konwencję o prawach dziecka⁹ oraz Europejską Konwencję Praw Człowieka¹⁰. W § 3 wskazanej ustawy została przyznana nadrzędność stosowania aktów prawa międzynarodowego wobec prawa krajowego, co oznacza, że w przypadku kolizji norm prawa norweskiego z ratyfikowanymi dokumentami międzynarodowymi, prawa w nich zawarte mają pierwszeństwo nad prawem norweskim¹¹.

Jednakże za fasadą dobrze ugruntowanych prawnych instytucji i pionierskich rozwiązań kryje się dramat tysięcy dzieci i rodziców. Rozdźwięk między dbałością o regulacje, których przynajmniej nominalnymi beneficjentami mają być dzieci, a praktyką norweskich służb publicznych dostrzegalny był zanim jeszcze powołano Barnevernet w obecnym kształcie. Znałe są bowiem informacje o strasznych warunkach, w jakich mieli być przetrzymywani nieletni chłopcy, którzy dopuścili się czynów zabronionych¹². Podobny los dotyczył dzieci psychicznie chorych¹³. Złą sławą cieszyły się również szkoły z internatami, takie jak choćby dedykowana dziewczętom *Bjerketun behandlingshjem og skole*¹⁴.

Obecnie obowiązująca ustawa - *Lov om barneverntjenester (barnevernloven)*¹⁵ przyjęta została 17 lipca 1992 r. Kompleksowo reguluje ona sytuację prawną i sposoby postępowania w stosunku do dzieci żyjących w warunkach zagrażających ich życiu, zdrowiu lub rozwojowi psycho-społecznemu. Ustawa ta odnosi się również do podstawowych zagadnień związanych z pieczę zastępczą, procedur związanych z interwencją w życie rodzinne i strukturą organizacyjną służb socjalnych wykonujących zadania określone w jej postanowieniach. Funkcjonujący w oparciu o tę ustawę Barnevernet to system dedykowanych dzieciom jednostek pomocy społecznej o charakterze administracyjnym i wykonawczym, zorganizowany na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym. Jednostki organizacyjne bezpośrednio związane z działaniami względem ludności to urzędy Barnevernet funkcjonujące w każdej gminie lub części gminy, takiej jak dzielnica miejska.

7 LOV-1999-05-21-30.

8 Ustawa ta wprowadziła pięć aktów prawnych (wraz z protokołami dodatkowymi), są to: 1. Konwencja Rady Europy z dnia 4 listopada 1950 o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, 2. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 16 grudnia 1966 r., 3. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r., 4. Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., 5. Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 18 grudnia 1979 r.

9 UNTS vol. 1577, New York 1999, No. 27531 (1990), s. 3-178. Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. zawiera następujące protokoły dodatkowe: a) Opcjonalny protokół z 25 maja 2000 r. dotyczący sprzedaży dzieci, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, b) Opcjonalny protokół z 25 maja 2000 r. dotyczący dzieci w konfliktach zbrojnych.

10 ETS No. 0005. Konwencja Rady Europy z dnia 4 listopada 1950 o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, zmieniona Protokołem jedenastym z dnia 11 maja 1994 roku i Protokołem z czternastym z dnia 13 maja 2004 roku z następującymi protokołami dodatkowymi: a) Protokół z 20 marca 1952 r.; b) Czwarty protokół z dnia 16 września 1963 r. W sprawie ochrony niektórych praw i swobód, który nie jest jeszcze objęty Konwencją i pierwszym dodatkowym protokołem do konwencji; c) Protokół szósty z 28 kwietnia 1983 r. W sprawie zniesienia kary śmierci; d) Siódmy protokół, 22 listopada 1984 r.; e) Trzynasty Protokół z 3 maja 2002 r. W sprawie zniesienia kary śmierci w każdych okolicznościach.

11 § 3 LOV-1999-05-21-30.

12 I. Hydle, *Youth Justice and Restorative Justice in Norway*, [w:] *Restorative Justice Today. Practical Applications*, [red.] K.S. van Wormer, L. Walker, Los Angeles 2013, s. 64-65.

13 Tragiczne warunki w jakich przetrzymywano dzieci chore psychicznie zostały udokumentowane i opublikowane dzięki norweskiej dziennikarce i prawnicze Gerd Benneche, która szczególną uwagę poświęcała prawom dzieci. Zaowocowało to jej publikacjami w tym zakresie: *Rettsikkerheten i barnevernet*, Oslo 1967; eadem, *Barnevernet i Norge*, Oslo 1983.

14 Warunki panujące w tej instytucji opisała zatrudniona tam psycholog Gori Gunvald: *Bjerketun. Psykologens beretning om ti år (1952-1962) på en offentlig verne-skole for unge piker*, Oslo 1967.

15 LOV-1992-07-17-100 (dalej jako: LB).

Rozdział 1.

Zagadnienia wprowadzające

Barnevernet to system dedykowanych dzieciom jednostek pomocy społecznej o charakterze administracyjnym i wykonawczym, zorganizowany na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym.

Początek lat 90. był okresem szczególnym w historii norweskiego systemu opieki nad dziećmi. Z jednej strony w 1991 r. Norwegia ratyfikowała Konwencję Praw Dziecka¹⁶, z drugiej zaś, w tym samym czasie rozgrywał się dramat Adele Johansen. W 1989 r. odebrane zostały dzieci Johansen: 12-letni syn i zaledwie kilkumiesięczna córeczka. Już pod koniec maja 1991 r. sprawa Johansen trafiła do norweskiego Sądu Najwyższego¹⁷, by w 1996 r. znaleźć swój finał w Europejskim Trybunale Praw Człowieka w Strasburgu¹⁸. Na początku lat 90. zaczęły pojawiać się również publikacje krytyczne względem służb socjalnych, które w założeniu miały roztaczać nad dziećmi opiekę¹⁹. Wadliwe funkcjonowanie systemu ochrony dzieci stało się również przedmiotem zainteresowania ze strony konserwatywno-libertariańskiej partii politycznej *Fremskrittspartiet*, która w odbywających się w 1993 r. wyborach do norweskiego Parlamentu (*Storting*) uzyskała 10 mandatów²⁰.

Szczególnie istotny w historii Barnevernet był rok 1996, kiedy to potwierdziły się dostrzegalne już wcześniej niepokojące sygnały. Właśnie wtedy partia *Fremskrittspartiet*, zaproponowała gruntowną debatę nad edukacją pracowników socjalnych i funkcjonowaniem Barnevernet²¹, a Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał wyrok w sprawie Adele Johansen²².

Autorami dokumentu, który był podstawą dla proponowanej przez *Fremskrittspartiet* debaty, byli deputowani Carl I. Hagen oraz John Alvheim. Wskazywali oni, że funkcjonujący od zaledwie kilku lat system jest przedmiotem narastającej krytyki²³. Podkreślali również pierwszorzędne prawo rodziców do wychowania dziecka, a zarazem ich obowiązek zapewnienia dziecku warunków odpowiadających jego potrzebom materialnym, psychologicznym oraz społecznym²⁴. W przygotowanym przez nich dokumencie wskazywano zarówno na deficyty dotyczące edukacji pracowników socjalnych²⁵, jak i błędne priorytety w polityce Barnevernet²⁶.

W tym samym czasie, w atmosferze narastającego sporu politycznego, Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu częściowo podzielił argumentację Adele Johansen, stwierdzając, że decyzja o odmowie kontaktów Johansen z jej córką oraz o pozbawieniu praw rodzicielskich naruszyła

16 UNTS vol. 1577, New York 1999, No. 27531 (1990), s. 3-178. Informacje na temat ratyfikacji KPD przez poszczególne państwa: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en (dostęp: 21 lutego 2019 r.).

17 Zob. informacje zawarte na stronie: <http://www.barnefjern.org/case-of-johansen-v-norway-1996/> (dostęp: 20 lutego 1990 r.).

18 Zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 7 sierpnia 1996 r. w sprawie *Johansen przeciwko Norwegii*, skarga nr 17383/90.

19 Przykładowo: M. Wang, *Det store barnevernspøkelset*, Bergen 1992.

20 Partia ta uzyskała wówczas 6.3% ogółu głosów – zob. informacje dostępne pod adresem internetowym: http://archive.ipu.org/partline-e/reports/arc/2239_93.htm (22 lutego 2019 r.).

21 Dok. nr 8:17 (1995-1996): *Forslag fra stortingsrepresentantene Carl I. Hagen og John Alvheim om tiltak for å gjenopprette tilliten til et barnevern i tillitskrise* (dalej jako: Dok. nr 8:17).

22 Zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 7 sierpnia 1996 r. w sprawie *Johansen przeciwko Norwegii*, skarga nr 17383/90.

23 Dok. nr 8:17, pkt 1.1.

24 *Ibidem*, pkt 1.2.

25 *Ibidem*, pkt 2.2. Krytyce poddano zwłaszcza opracowania autorstwa K. Kellen (oparte na wnioskach z jej pracy: *Omsorgssvikt og barnemishandling – En kasusstudie og etterundersøkelse av barn i omsorgssviktsituasjoner*, Oslo 1988) – zob. *ibidem*, pkt 3.1-2.

26 *Ibidem*, pkt 2.3.

art. 8 EKPC, zapewniający ochronę życia rodzinnego²⁷. Jednocześnie nie stwierdzono naruszenia innych postanowień Konwencji, na które wskazywała skarżąca – art. 6 oraz art. 13 EKPC²⁸.

Wyrok w sprawie Johansen zapadł 7 sierpnia 1996 r. W kilka miesięcy później, 10 października 1996 r., norweski Parlament debatował nad kondycją Barnevernet. Jakkolwiek sprawa Johansen toczyła się w oparciu o przepisy ustawy z 1953 r., to w trakcie debaty pojawiały się argumenty związane z rozstrzygnięciem, jakie zapadło w Strasburgu²⁹. Wskazywano także, że poparcie dla zmian wyraziła grupa ekspertów zarówno z Norwegii, jak i innych krajów nordyckich³⁰. Parlament nie zdecydował się jednak wówczas na wprowadzenie żadnych daleko idących zmian legislacyjnych.

Przyczyną tego stanu rzeczy mógł być brak wystarczającej presji ze strony społeczności międzynarodowej, która – poza wyrokiem wydanym w sprawie Johansen – nie miała podstaw, by przypuszczać, że w Norwegii mogłoby dochodzić do naruszeń jakichkolwiek standardów związanych z ochroną prawa człowieka. Adele Johansen była jednak obywatelką Norwegii, sprawa jej zatem nie stała przedmiotem szczególnego zainteresowania medialnego w innych krajach europejskich.

Za przełomowy z punktu widzenia świadomości opinii publicznej o zakresie działalności Barnevernet i wszelkich nadużyciach, jakich urząd ten się dopuszcza można uznać rok 2015, kiedy to doszło do bezpodstawnego odebrania dzieci rumuńsko-norweskiego małżeństwa Bodnariu.

Przełomem okazały się dopiero skandaliczne przypadki nieuzasadnionej ingerencji Barnevernet w życie rodzinne zamieszkujących Norwegię obywateli państw obcych. Chodzi tu zwłaszcza o sprawy Sagariki Chakraborty i Anurup Bhattacharya, Evy Michalakovej oraz rodziny Bodnariu, które przebiły się do opinii publicznej i stały się przyczyną napięć dyplomatycznych między Norwegią, a Indiami, Czechami oraz Rumunią. Apogeum konfliktu przypada na 2015 r., który niewątpliwie uznać można za przełomowy z punktu widzenia świadomości opinii publicznej o zakresie działalności Barnevernet i wszelkich nadużyciach, jakich urząd ten się dopuszcza.

Sprawa Sagariki Chakraborty i Anurup Bhattacharya była najlepszym przykładem niezrozumienia dla różnic kulturowych ze strony pracowników Barnevernet³¹. Rodzice zostali pozbawienia pieczy nad dziećmi ze względu na istnienie „stanu nadużycia” i spania razem z dziećmi w jednym łóżku (co jest normą w kulturze indyjskiej)³². W sprawie doszło również do szeregu naruszeń proceduralnych. W styczniu 2013 r. Sagarika Chakraborty odzyskała zgodnie pieczę nad dziećmi na podstawie orzeczenia Wyższego Sądu w Kalkucie³³.

27 Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 7 sierpnia 1996 r. w sprawie *Johansen przeciwko Norwegii*, skarga nr 17383/90, pkt 84.

28 *Ibidem*, pkt 89 oraz 91.

29 Stenogram z posiedzenia Stortinget – *Møte tirsdag den 22. oktober kl. 10 1996*, Sak nr 7, wypowiedzi H. Berga oraz L. Sponheima.

30 *Ibidem*, wypowiedź R.N. Wetterstada oraz C.I. Hagena.

31 Co do dalszych szczegółów, zob.: S. Bennett, *Stolen Childhood*, Emira Press 2019, s. 73 i n.

32 *Ibidem*, s. 81-83.

33 *Ibidem*, s. 81.

Rozdział 1.

Zagadnienia wprowadzające

Michalakova oraz jej ówczesny mąż (obydwójce są obywatelami Republiki Czeskiej) zostali pozbawieni pieczy nad swoimi synami, Denisem i Davidem, w związku z pomówieniami o stosowanie przemocy fizycznej i nadużycia seksualne³⁴. Jakkolwiek okoliczności, które miały uzasadniać interwencję Barnevernet nie znalazły potwierdzenia w wyroku skazującym, czy choćby w oficjalnie postawionym akcie oskarżenia, chłopcy zostali oddani do dwu różnych rodzin zastępczych³⁵. W obronie Michalakovej, której prawo do kontaktu z chłopcami było nieustannie ograniczane, stały czeskie władze. List do króla Norwegii wystosował ówczesny prezydent Czech, Miloš Zeman, a w sprawę zaangażował się również czeski europoseł, Tomáš Zdechovský, który wezwał do uznania norweskiego ambasadora w Pradze za *persona non grata*, co jednak ostatecznie nie nastąpiło³⁶. Michalaková wsparli również niektórzy przedstawiciele norweskiego społeczeństwa obywatelskiego, jak choćby Rune Fardal³⁷.

Nie mniejsze emocje wzbudziła sprawa norwesko-rumuńskiej rodziny Bodnariu. W 2015 r. formalnie oskarżonym o stosowanie przemocy rodzicom odebrano piątkę dzieci, z których najmłodsze miało ledwie kilka miesięcy, po czym umieszczono je w trzech różnych rodzinach zastępczych. W istocie jednak podejrzewa się, że zaniepokojenie Barnevernet wzbudziło religijne wychowanie dzieci przez rodziców, którzy są zielonoświątkowcami. Gdy sprawa została nagłośniona przez rumuńskie media, rozpoczęły się protesty w obronie Bodnariu. W sprawę zaangażowali się również rumuńscy politycy i dyplomaci, w tym prof. Ben-Oni Ardelean. Ostatecznie Barnevernet zgodził się na zawarcie ugody i oddanie dzieci z powrotem pod pieczę rodziców, którzy niezwłocznie opuścili Norwegię i przenieśli się do Rumunii³⁸.

Sprawa rodziny Bodnariu była na tyle istotna, że wzbudziła zainteresowanie Rady Europy, która zleciła deputowanemu z Mołdawii, drowi Valeriu Ghilethi'emu, przygotowanie raportu oraz projektu rezolucji dotyczącego respektowania praw dzieci przez służby socjalne różnych krajów europejskich, ze szczególnym uwzględnieniem Norwegii. 6 czerwca 2018 r. V. Ghilethi zaprezentował raport zatytułowany *Striking a balance between the best interests of the child and the need to keep families together*, który stał się podstawą do przyjęcia 28 czerwca 2018 r. Rezolucji Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy 2232 (2018) pod tym samym tytułem³⁹. Treść raportu potwierdziła, że w Norwegii dochodzi do naruszeń praw dziecka związanych z bezpodstawnym pozbawianiem rodziców pieczy nad dziećmi.

Obowiązek władz publicznych związany z zapewnieniem dzieciom kontaktów z rodzicami biologicznymi stał się natomiast przedmiotem drobiazgowej analizy ze strony Europejskiego Trybunału

34 Zob. informacje dostępne pod adresem internetowym: <http://www.humanrightsnorway.com/czech-foreign-minister-expresses-indignation-to-deputy-norwegian-ambassador/> (dostęp: 24 lutego 2019 r.).

35 *Ibidem*.

36 *Ibidem*. Zob. także: S. Bennett, *op. cit.*, s. 38-39.

37 Zob. materiały prasowe Dagbladet: A. Hansen, T.P. Krokfjord Torgeir, J. Færseth, *Rune (58) har jobbet mot barnevernet i over ti år: - Det er fem til seks hovedmiljøer i Norge. Vi møtes ganske ofte* - dostępne pod adresem internetowym: <https://www.dagbladet.no/nyheter/rune-58-har-jobbet-mot-barnevernet-i-over-ti-ar--det-er-fem-til-seks-hovedmiljoer-i-norge-vi-motes-ganske-ofte/67366999> (dostęp: 24 lutego 2019 r.).

38 Szczegółowy opis sprawy rodziny Bodnariu zawiera opracowanie P. Costea'i: *A Norway Gone Berserk*, dostępne pod adresem: <http://costea-parlament.european.ro/content/a%20norway%20gone%20berserk.pdf> (dostęp: 5 lutego 2019 r.); S. Bennett, *op. cit.*, s. 39 i n.

39 PACE, *Striking a balance between the best interest of the child and the need to keep families together*, Doc. 14568 Report; Rezolucja 2232 (2018) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy *Striking a balance between the best interest of the child and the need to keep families together* – materiały dostępne w całości pod adresem internetowym: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=25014&lang=EN> (dostęp: 24 lutego 2019 r.).

Praw Człowieka. 6 czerwca 2018 r. ETPC wydał rozstrzygnięcie w sprawie Blondiny Jansen, obywatelki norweskiej pochodzenia romskiego, w którym wyraźnie potwierdził, że uniemożliwianie rodzicom biologicznym kontaktowania się z dzieckiem pozostającym w rodzinie zastępczej, stoi w sprzeczności z celem pieczy zastępczej, jakim jest stopniowy powrót dziecka pod opiekę rodziców biologicznych, a tym samym praktyka taka stanowi pogwałcenie prawa do poszanowania życia rodzinnego, chronionego na podstawie art. 8 EKPC⁴⁰.

Podczas odbywającego się w Warszawie *Human Dimension Implementation Meetings*, 18 września 2018 r., eksperci Instytutu Ordo Iuris zaprezentowali przedstawicielom społeczności międzynarodowej analizę działalności Barnevernet uwzględniającą zarówno treść Rezolucji 2232 (2018), jak i wyroku ETPC w sprawie Jansen. W grudniu tego samego roku, na skutek działań podjętych w ramach Programu Interwencji Procesowej Ordo Iuris, wydana została decyzja polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych o udzieleniu azylu zbiegłej z Norwegii Silje Garmo, której córeczka została bezpodstawnie odebrana przez Barnevernet. S. Garmo, której zarzucano nadużywanie leków, w trosce by podobny los nie spotkał młodszej córki, opuściła Norwegię i przybyła do Polski. Nadmienić warto, że pomimo, iż Silje Garmo wcześniej występowała z prośbą o pomoc do organizacji takich jak Amnesty International, żadne realne wsparcie nie zostało jej udzielone.

W przemówieniu noworocznym wygłoszonym na przełomie 2018 i 2019 r., norweska premier Erna Solberg, pomimo międzynarodowej krytyki dotyczącej działalności Barnevernet, wskazywała na konieczność podkreślania tych spraw dotyczących pozbawienia rodziców pieczy nad dziećmi, które zakończyły się sukcesem⁴¹. Wkrótce potem Norwegia uznała za *persona non grata* polskiego konsula, dra Sławomira Kowalskiego, który był zaangażowany w obronę praw polskich dzieci, odebranych przez Barnevernet ich rodzicom⁴².

W dniu 10 września 2019 r. zapadł wyrok Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w sprawie *Strand Lobben i inni przeciwko Królestwu Norwegii*. Trybunał – większością trzynastu do czterech głosów - stwierdził, że doszło do naruszenia prawa Trude Strand Lobben oraz jej synka do poszanowania życia rodzinnego, które chronione jest przez art. 8 EKPC⁴³. W rozstrzygnięciu ETPC podkreślano, że „...w przypadku roztoczenia pieczy publicznej ograniczającej życie rodzinne, na władzach spoczywa pozytywny obowiązek powzięcia środków ułatwiających ponowne zjednoczenie rodziny, tak szybko, jak będzie to możliwe” (*...in the case of imposition of public care restricting family life, a positive duty lies on the authorities to take measures to facilitate family reunification as soon as reasonably feasible*)⁴⁴. W tym samym czasie Trybunał przyjął do rozpoznania dalsze sześć spraw przeciwko Norwegii, które dotyczą odbierania dzieci rodzicom biologicznym.

40 Zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 6 września 2018 r. w sprawie *Jansen przeciwko Norwegii*, skarga nr 2822/16.

41 Zob. J. Simonsen, *Prime Minister Erna Solberg's whitewashing of the CPS Barnevernet*, tłum. M.H. Skanland, artykuł dostępny pod adresem internetowym: <http://www.mhskanland.net/page120/page557/page557.html> (dostęp: 30 kwietnia 2019 r.).

42 Zob. materiały dostępne pod adresem: <https://ordoiuris.pl/rodzina-i-malzenstwo/ordo-iuris-i-norweska-polonia-w-obronie-polskich-rodzin-oraz-konsula-rp> (dostęp: 30 kwietnia 2019 r.).

43 Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10 września 2019 r. w sprawie *Strand Lobben i inni przeciwko Norwegii*, skarga nr 37283/13, pkt 226.

44 *Ibidem*, pkt 205.

Równolegle do postępowania przed Wielką Izbą władze norweskie pracowały nad projektem nowej ustawy o ochronie dzieci. Projekt ten został jednak poddany krytyce przez norweskie organizacje dziennikarskie, które w przygotowanej opinii prawnej sformułowały względem niego szereg zarzutów związanych m.in. z brakiem transparentności w działaniach Barnevernet⁴⁵. Swoją analizę projektu ustawy przygotował również Instytut Ordo Iuris⁴⁶.

Ostatnie wydarzenia pozwalają sformułować tezę, iż norweskiej klasie politycznej brak jest woli zmiany istniejącego od lat stanu rzeczy. Krajowe organizacje obywatelskie wciąż nie mogą przebić się ze swoim przekazem do najważniejszych mediów, w związku z czym nie dociera on do większości społeczeństwa. Jedynie presja ze strony środowisk międzynarodowych może doprowadzić do reformy norweskiego systemu ochrony praw dzieci, który w istocie prawa te łamie.

1.1.2. Skala zjawiska pozbawiania rodziców pieczy nad dziećmi w Norwegii

Skala opisywanego w prezentowanym opracowaniu zjawiska jest trudna do uchwycenia. Przede wszystkim z informacji przekazanej przez same władze norweskie wynika, że nie prowadzą one statystyk, które pozwalają wskazać konkretną liczbę dzieci trafiających do rodzin zastępczych lub instytucji opiekuńczych w ciągu jednego roku. Władze norweskie wskazują jedynie, że w 2017 r. wydano 1342 zarządzenia tymczasowe o pozbawieniu rodziców pieczy nad dziećmi oraz 2596 decyzji wydanych przez okręgowe rady pomocy społecznej – przy czym każde zarządzenie tymczasowe musi być zatwierdzone decyzją, ponieważ w przeciwnym przypadku wygasa⁴⁷. Liczba decyzji nie pozwala jednakże wyciągać niepodważalnych wniosków na temat liczby dzieci (przykładowo, w ciągu roku względem dziecka może być wydana więcej niż jedna decyzja).

Z drugiej strony umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej jedynie na weekendy, dopuszczalne w systemie norweskim, czy pozbawianie rodziców pieczy na podstawie ugody zaciemnia obraz sytuacji⁴⁸. Zupełnie nieprzydatne do oszacowania skali zjawiska są również informacje dotyczące liczby dzieci pozostających w pieczy zastępczej (rodzinie zastępczej lub instytucji) na koniec każdego roku, ponieważ sytuacja w tym względzie może być bardzo dynamiczna⁴⁹.

Z tych też względów zespół badawczy nie zdecydował się na wskazanie określonej liczby dzieci, które w skali roku odbierane są rodzicom.

45 Wersja angielska opinii (tłum. na j. ang.: D. Böhn) dostępna pod adresem internetowym: https://ordoiuris.pl/pliki/dokumenty/Press_Assoc_Norway%20-%20hearing.pdf (dostęp: 16 września 2019 r.).

46 B. Zalewski, *Komentarz do propozycji przyjęcia nowej ustawy o prawach dzieci w Norwegii* – tekst dostępny pod adresem internetowym: <https://ordoiuris.pl/komentarz-do-propozycji-przyjecia-nowej-ustawy-o-prawach-dzieci-w-norwegii> (dostęp: 16 września 2019 r.).

47 Informacja dotycząca liczby zarządzeń tymczasowych i decyzji pochodzi z pisma Ministerstwa ds. Dzieci i Równości z 28 lutego 2019 r., stanowiącego odpowiedź na wniosek Instytutu Ordo Iuris z 16 lipca 2018 r.

48 W danej sprawie może być zawarta ugoda, na mocy której strony – Barnevernet i rodzice – przyjmują na siebie określone zobowiązania. Przykładowo może Barnevernet może zobowiązać się do „zwrócenia” dzieci rodzicom, jeżeli ci zgodzą się na podjęcie określonych terapii, pobyt w placówce dla rodzin, itd. Tego rodzaju ugoda zawarta została choćby w głośnej sprawie rodziny Bodnariu. Podstawa prawna: § 4-5 *Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)*, LOV-2005-06-17-90.

49 Wynika to z nieustannej „rotacji” dzieci pozostających w pieczy zastępczej – część z nich uzyskuje pełnoletniość, część wraca do rodziców, inne z kolei przechodzą z pieczy instytucjonalnej do rodzin zastępczych.

1.2. Źródła i literatura przedmiotu

Śród licznych przeanalizowanych materiałów, najważniejsze miejsce zajmuje obecnie obowiązująca *Lov om barneverntjenester (barnevernloven)* – ustawa precyzująca przesłanki pozbawiania rodziców pieczy nad dziećmi, określająca tryb postępowania i procedury obowiązujące Barnevernet oraz kluczowe zagadnienia związane z realizacją pieczy zastępczej. Subsidiarnie wykorzystano również inne akty norweskiego prawa krajowego z Konstytucją Norwegii na czele. Ustalenie funkcjonującej praktyki wymagało sięgnięcia do orzecznictwa, ze szczególnym uwzględnieniem orzecznictwa norweskiego Sądu Najwyższego. Podczas kwerendy w Bibliotece Wydziału Prawa Uniwersytetu w Oslo zebrano najczęściej cytowane wyroki, zwłaszcza z okresu ostatnich 10 lat. Pomocne były także spotkania odbyte w Oslo, podczas których przeprowadzono wielogodzinne rozmowy zarówno z pokrzywdzonymi, jak i ekspertami i działaczami społecznymi.

Rzetelna ocena obowiązujących w Norwegii regulacji wymagała sięgnięcia nie tylko do orzecznictwa, ale także poglądów miejscowej nauki prawa. Podstawową pozycją pozostaje tutaj komentarz do *Barnevernloven*, autorstwa Kari Ofstad oraz Randi Skar⁵⁰. W szerokim zakresie wykorzystano także liczne raporty odnoszące się do różnych aspektów funkcjonowania Barnevernet, skupiając uwagę na możliwie najnowszych opracowaniach⁵¹. Dla oceny relacji między Barnevernet, a rodzinami przynależnymi do mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych przydatna było natomiast praca S. Hofman⁵². Sięgnięto również do opracowań innych autorów, jak przykładowo O. Christiansen⁵³, K. Križ oraz M. Skivenes⁵⁴, R. Bjørknes, M.K. Fylkesnes, A. Iversen oraz R. Nygren⁵⁵, B. H. Kojan oraz H. Fauske⁵⁶, czy E. Marthinsen⁵⁷. Czerpano również z literatury związanej z negatywnymi skutkami przebywania dzieci pod opieką pozarodzicielską⁵⁸.

Dla ustalenia międzynarodowego standardu praw człowieka wykorzystano przede wszystkim Konwencję o prawach dziecka⁵⁹, Międzynarodowy Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich⁶⁰ oraz

50 K. Ofstad, R. Skar, *Barnevernloven med kommentarer*, Oslo 2015.

51 Przykładowo: E. Clausen, L. B. Kristofersen, *Barnevernsklienter i Norge 1990–2005: En longitudinell studie*, NOVA-Raport 3/2008, Oslo 2008; Fylkesnemndene for barnevern og sosiale saker – Årsrapport 2017; Bufdir, *Barn med minoritetsbakgrunn i fosterhjem*, Rapport 2017-03; Statistisk sentralbyrå, *Innvandring i Norge 2017*, [ed.] T. Sandnes, Oslo 2017; Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, *Handlingsplan for å bedre tillit mellom etniske minoritetsmiljøer og barnevern 2016–2021*, Oslo 2017; M.F. Aarest, A. Bredal, *Omsorgsovertakelser og etniske minoriteter En gjennomgang av saker i fylkesnemnda*, NOVA Rapport 5/2018; Statens Helsetilsynet, *Gjennomgang av 106 barnevernssaker*, Oslo 2019.

52 S. Hofman, *Hensyn til kultur - til barnets beste? En analyse av 17 barnevernssaker om omsorgsovertakelse og plassering av minoritetsbarn*, Oslo 2010.

53 O. Christiansen, *Hjelpetiltak i barnevernet – en kunnskapsstatus*, Bergen 2015.

54 K. Križ, M. Skivenes, *Challenges for marginalized minority parents in different welfare systems: Child welfare workers' perspective*, „International Social Work” 58/1 (2015).

55 R. Bjørknes, M.K. Fylkesnes, A. Iversen, R. Nygren, *Frykten for Barnevernet. En undersøkelse av etniske minoritetsforeldres oppfatninger*, „Norges Barnevern” 92/2 (2015).

56 B. H. Kojan, H. Fauske, *Et klasseperspektiv på barnevernets familier*, „Tidsskrift for velferdsforskning”, nr 14 (2011).

57 Marthinsen, *En radikal analyse av barnevernet*, „Norges Barnevern”, nr 2 (2004).

58 Przykładowo: T. Egelund, T., M. Lausten, *Prevalence of mental health problems among children placed in out-of-home care in Denmark*, „Child & Family Social Work”, 14/2 (2009); T. Heino, T., M. Johnson, M., *Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina* [w:] U. Hämäläinen, O. Kangas, *Perhepiirissä*, Helsinki 2010; L. Kestilä, A. Väisänen, R. Paananen, T. Heino, M. Gissler, *Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuorina aikuisina. Rekisteripohjainen seuranta tutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä*, „Yhteiskuntapolitiikka”, 77/6 (2012); M. Berlin, B. Vinnerljung, A. Hjern, *School performance in primary school and psychosocial problems in young adulthood among care leavers from long term foster care*, „Children and Youth Services Review”, 33/12 (2011); B. Vinnerljung, M. Öman, T. Gunnarson, *Educational attainments of former child welfare clients – A Swedish national cohort study*, „International Journal of Social Welfare”, 14/4 (2005); B. Vinnerljung, A. Hjern, *Cognitive, educational and self-support outcomes of long-term foster care versus adoption. A Swedish national cohort study*, „Children and Youth Services Review”, 33/10 (2011); B. Vinnerljung, A. Hjern, F. Lindblad, *Suicide attempts and severe psychiatric morbidity among former child welfare clients: A national cohort study*, „Journal of Child Psychology and Psychiatry”, 47/7 (2006); B. Vinnerljung, A. Hjern, *Consumption of psychotropic drugs among adults who were in societal care during their childhood – A Swedish national cohort study*, „Nordic Journal of Psychiatry”, 68/8 (2014); Vinnerljung, L. Brännström, A. Hjern, *Disability pension among adult former child welfare clients: A Swedish national cohort study*, „Children and Youth Services Review”, 56 (2015).

59 UNTC, vol. 1577, New York 1999, No. 27531 (1990).

60 UNTS, vol. 999, New York 1983, No. 14668 (1976).

Europejską Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁶¹. Prawidłowa rekonstrukcja praw i obowiązków określonych tymi aktami wiązała się z koniecznością analizy orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Duże znaczenie miał również wspomniany już raport autorstwa Valeriu Ghilethi'ego, opracowany na zlecenie Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy⁶². Jego autor miał możliwość wykorzystania danych, których uzyskanie przez przedstawicieli organizacji pozarządowej byłoby niezwykle utrudnione lub nawet w ogóle niemożliwe.

Specyfika Raportu zdeterminowała również sięgnięcie do danych statystycznych udostępnianych przez Bufdir oraz Norweski Urząd Statystyczny (*Statistisk sentralbyrå*). Niektóre dane pozyskane zostały w trybie norweskiej ustawy regulującej udostępnianie informacji publicznych - *Lov om rett til innsyn i dokument i offentleg verksemd (offentlegglova)*. Niestety zauważyć trzeba, że nie było to proste, a Bufdir – organ zarządzający agencją odpowiedzialną za funkcjonowanie lokalnych jednostek Barnevernet oraz pieczę zastępczą realizowaną przez instytucje publiczne i prywatne - przez wiele miesięcy pozostawiał formułowane wnioski bez odpowiedzi. Na wniosek przesłany mailowo 4 września 2018 r. udzielono odpowiedzi dopiero 29 listopada 2018 r., natomiast na wniosek przesłany mailowo 7 stycznia 2019 r. odpowiedziano 6 maja 2019 r. i to dopiero po podjęciu interwencji dziennikarskiej. Niestety, wydaje się że takie ramy czasowe są poniżej standardów, jakich oczekiwać można po „wzorcowym państwie prawa”.

Wykorzystano również informacje medialne, które poddane zostały odrębnej analizie.

1.3. Metoda i struktura pracy

Specyfika podejmowanej tematyki wiązała się z wykorzystaniem różnorodnych metod badawczych. Dla analizy norweskiego prawodawstwa oraz rekonstrukcji standardów międzynarodowych posłużono się metodą prawno-dogmatyczną. Pomocniczo wykorzystano również dorobek innych nauk społecznych, w tym zwłaszcza socjologii, stosując metodę wywiadu bezpośredniego oraz dokonując analizy dostępnych lub zdobytych danych statystycznych.

Prezentowane opracowanie składa się z pięciu rozdziałów merytorycznych. Rozdział II podejmuje tematykę materialnych przesłanek pozbawiania rodziców pieczy nad dzieckiem. W tym zakresie przeanalizowano treść normatywną § 4-12 BVL, bazując na norweskim orzecznictwie oraz poglądach przedstawicieli doktryny prawa. Scharakteryzowano również sprawy, w których doszło do szczególnych nadużyć na polu interpretacji wskazanego przepisu, co prowadziło do nieuprawnionego odebrania dzieci rodzicom. Rozdział III skupia się na zagadnieniu wykonywania pieczy zastępczej w perspektywie celów, jakie łączy się z tą instytucją w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Podejmowane zagadnienia wiążą się nie tylko z analizą odpowiednich przepisów prawa norweskiego oraz szczególnie istotnych spraw, ale także z opisem ewolucji, jaką przeszła

61 ETS, no. 005.

62 PACE, *Striking a balance...*, *passim*.

zasada dobra dziecka w systemie norweskim oraz krótką charakterystyką negatywnych skutków pozostawiania dzieci poza rodziną biologiczną.

Rozdziały IV dotyczy procedur obowiązujących w postępowaniu prowadzonym przez urzędników Barnevernet, charakterystyki środków odwoławczych i analizy danych dotyczących liczby i charakteru rozpoznawanych spraw. Rozdział V skupia się natomiast na omówieniu sytuacji rodzin wywodzących się z mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych, które z różnych przyczyn są szczególnie narażone na nieuzasadnione ingerencje podejmowane przez Barnevernet. Rozdział zawiera analizę dostępnych danych statystycznych oraz omówienie spraw, dotyczących przedstawicieli mniejszości. Innowacyjny charakter ma rozdział VI raportu, którego celem jest przeprowadzenie analizy przekazu medialnego dotyczącego Barnevernet oraz wizerunku tej instytucji w mediach norweskich i zagranicznych. Zawiera on też zwięzły opis niektórych organizacji społecznych, zrzeszających zwolenników reformy norweskiego systemu ochrony praw dziecka.

Do Raportu załączony są również dwa załączniki. Pierwszy załącznik zawiera stenogram ze spotkania ekspertów, dziennikarzy, działaczy społecznych i polityków, zaangażowanych w działalność na rzecz praw człowieka w Norwegii. Spotkanie to zostało zorganizowane przez Instytut Ordo Iuris 9 stycznia 2019 r. w Oslo. Drugi załącznik jest krótkim zbiorem definicji dotyczących organizacji norweskiego systemu opieki nad dziećmi.